

**В. І. Воскобойник,
В. Л. Іщенко**

Україна, Полтава

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИЧНОЇ ДЕРИВАЦІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ

У статті розглянуто особливості семантичної деривації в англомовній економічній терміносистемі, яка представлена метафорою, метонімією, розширенням і звуженням значення слова. З'ясовано, що найпоширенішою є метафоризація. Визначено когнітивні моделі, за якими відбувається семантична деривація англомовних економічних термінів.

Ключові слова: термін, англомовна економічна терміносистема, семантична деривація, метафора, метонімія, розширення значення, звуження значення, когнітивна модель, термінологізація, транстермінологізація.

В статье рассмотрены особенности семантической деривации в англоязычной экономической терминосистеме, которая представлена метафорой, метонимией, расширением и сужением значения слова. Установлено, что самой распространенной является метафоризация. Определены когнитивные модели, по которым происходит семантическая деривация англоязычных экономических терминов.

Ключевые слова: термин, англоязычная экономическая терминосистема, семантическая деривация, метафора, метонимия, расширение значения, сужение значения, когнитивная модель, терминологизация, транстерминологизация.

The article considers the peculiarities of semantic derivation

in English economic terminology. The aim of the research is to define structural and semantic features of English semantic derivatives that function as economic terms. To achieve this aim, we have identified the sources of semantic derivation in English economic terminology, established the basic types of semantic derivatives functioning as economic terms, and defined the main cognitive models of English economic terms formed by semantic derivation. Semantic derivation is the use of a name in a secondary function; it is a secondary nomination. The research demonstrates that semantic derivatives of the English economic sublanguage can be the result of some changes in the meanings of: economic terms (internal semantic derivation), commonly used lexis (external semantic derivation or terminologization), or terminological units from other terminological systems (transterminologization). In the process of creating an economic term by semantic derivation, the most typical features of a new concept is usually chosen, since economic terms have predominantly transparent motivation and understandable semantic transformation processes. Semantic derivation in English economic terminology is represented by metaphor, metonymy, extension and narrowing of meaning. The most common is metaphORIZATION, which is often the result of functional similarity. Metonymy is based on some kind of association connecting two concepts. English economic terms can also be the result of synecdoche that is the variety of metonymy. Extension of meaning (generalization) is less common way of creating economic terms because from a cognitive perspective narrowing of meaning (specialization) is a less time-consuming mental action than generalization. Semantic derivatives in English economic terminology are formed according to different cognitive models including: process → its result, functional transfer, action → a person who performs it, fact / event → document, document → fact / event, place → the one who occupies this place, part → whole, process → object, object → material from which it is made, and others. The promising area of future research will be to study the peculiarities of other ways of creating economic terms and to establish conceptual structures that determine the peculiarities of term-formation processes in English economic

terminology and other terminological systems.

Key words: term, English economic terminology, semantic derivation, metaphor, metonymy, extension of meaning, narrowing of meaning, cognitive model, terminologization, transterminologization.

Для сучасного стану англійської мови характерне зростання ролі термінологічних систем, у тому числі й англомовної економічної терміносистеми, яка обслуговує сьогодні комплекс економічних наук: маркетинг, бухгалтерський облік, фінанси, менеджмент, статистику, оподаткування тощо. Як зазначають дослідники, у 90-ті роки у сфері економіки та бізнесу відбувалася революція, і навіть не одна, а цілих чотири. Перша пов'язана з глобалізацією ринків і бізнесу, друга – з комп'ютерами, третя – це революція в управлінні економікою й четверта революція пов'язана з упровадженням інформаційної техніки [5, с. 117].

Нова лексика, співвідносна з економічними поняттями, утворює значну групу інновацій останніх десятиліть в англійській мові. У зв'язку з цим актуальним, на нашу думку, є виявлення шляхів поповнення англомовної економічної терміносистеми. Зростання зацікавленості у вивченні особливостей англомовної економічної термінологіки також зумовлене збільшенням її впливу на розвиток словникового складу сучасних мов. Виявлення мовних ресурсів і засобів для вираження спеціального поняття, з одного боку, сприяє впорядкуванню та систематизації англомовної економічної терміносистеми, а з другого – забезпечує покращення мовної підготовки спеціалістів у сфері перекладу й економіки.

Одним із способів термінотворення англомовної економічної терміносфери є семантична деривація, дія якої ще не була достатньо досліджена. Семантичні трансформації слів були предметом ряду праць таких відомих зарубіжних і українських лінгвістів, як: R. Bartsch, M. Johnson, G. Lakoff, D. Cruse, F. Palmer, В. Виноградов, Д. Шмельов, О. Кубрякова, В. Теля, О. Єрмакова, О. Потебня,

Л. Булаховський, В. Русанівський, Л. Лисиченко, О. Тараненко, Ю. Карпенко, М. Полюжин та ін. Учені вивчали особливості семантичних дериватів окремих економічних субмов, а саме: менеджменту [8], оподаткування [6], фінансів та кредитно-банківської справи [2, 3, 7]. Однак загальні особливості процесу семантичної деривації в англомовній економічній терміносистемі ще не були достатньо сформульовані в сучасній лінгвістиці. Саме цим визначається актуальність запропонованої розвідки.

Метою нашого дослідження є встановлення джерел та основних механізмів семантичної деривації в англомовній економічній терміносистемі.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі завдання:

– виявити джерела семантичної деривації в англомовній економічній терміносистемі;

– з'ясувати основні механізми творення семантичних дериватів, що виконують функції економічних термінів;

– визначити основні моделі семантичних дериватів-термінів у субмові економіки.

Матеріалом дослідження слугують 254 семантичні деривати, відібрані з лексикографічних джерел англомовної економічної термінології й періодичної літератури з економіки.

Семантична деривація – це використання імені у вторинній функції, тобто вторинна номінація. «Усі семантичні деривати є наслідком вторинної номінації – у тому значенні, що зовнішня оболонка слова (лексема) не створюється в акті такої номінації, а вдруге використовується назва, яка раніше існувала в мові: «стара» назва – новий об'єкт номінації», – зауважує М. Кронгауз [7, с. 4–5]. Семантична деривація – це процес появи у слова семантично похідних значень, семантичних конотацій, тобто процес розширення семантичного обсягу слова, що спочатку призводить до появи семантичного синкретизму, який зникає зі збільшенням частотності вживання слова з новим похідним значенням.

Як демонструють результати дослідження, семантична

деривація англомовної економічної терміносфери здійснюється шляхом:

а) переорієнтації значення економічного терміна (внутрішня семантична деривація): слово *market* має такі значення в англомовній економічній терміносистемі: 1) *open space or building where food products or goods are bought and sold* («ринок як місце чи будівля, де здійснюється продаж або купівля продуктів чи товарів»); 2) *shop or store where food products are sold: a fish market* («магазин, де продаються продукти – рибний магазин»); 3) *region or country where commodities can be bought or sold – the foreign market* («регіон або країна, де товари можуть купуватися або продаватися; зовнішній ринок»). Практично друге й третє значення терміна *market* є результатом внутрішньої семантичної деривації;

б) переорієнтації значення загальноживаних мовних одиниць (зовнішня семантична деривація або термінологізація): *leakage – a withdrawal from the banking system that reduces the potential expansion of the money stocky* («вилучення активів з банківської системи, яке зменшує потенційне розширення валютних резервів» від загальноживаного значення «втрати, витік»); *snake – an agreement among some Western European countries to keep their currencies within a narrow band of fluctuation* («змійка – система узгодженого у встановлених межах коливання валют низки західноєвропейських країн» від «змія»);

в) переорієнтації значення термінологічних одиниць інших терміносистем (транстермінологізація): *band – the range within which an exchange rate could move* («діапазон коливань обмінного курсу») від музичного терміна «смуга»); *contagion – the spreading of bad news about one bank to other banks* («поширення поганих новин про якийсь банк серед інших банків» від технічного терміна «вплив»).

У процесі семантичної деривації спостерігаємо різні асоціативні перенесення. Ю. Апресян зазначає, що семантичні асоціації є важливим аспектом конкретної лексики, оскільки асоціації багато в чому визначаються психологією людини, яка аналізує явища, що її оточують, і

називає реалії, які вона спостерігає [1, с. 23]. Виявлення асоціацій є важливим для вивчення будь-якої номінації, особливо спеціальної, адже завдяки асоціаціям існують такі мовні явища та тропи, як полісемія, метафора, метонімія, синекдоха.

Семантичний зв'язок між первинним і вторинним значенням економічного терміна, утвореного шляхом семантичної деривації, зумовлений наявністю в їхній структурі спільного семантичного інваріанта [4, с. 26], наприклад, від значення *take-over* «взяття під контроль» виникло значення «поглинання, купівля зовнішньою групою інвесторів достатньої кількості акцій для придбання контрольного пакета акцій банку» (*a purchase by an outside group of investors of a sufficient amount of shares to acquire a controlling interest in a bank*). Тут простежуємо певні асоціативні зв'язки на основі метонімічного перенесення на рівні плану вираження. Це ілюструє, що між терміном та одним із його семантичних складників існують парадигматичні – синонімічні чи асоціативні – зв'язки.

Наявність спільних складників узагальненого семантичного інваріантного компонента свідчить про те, що для терміна властивий феномен умотивованості, яка є загальною ознакою семантичного способу термінотворення.

У результаті дослідження було виявлено, що семантична деривація в англійській субмові економіки представлена метафорою, метонімією, розширенням і звуженням значення слова.

Найпоширенішим способом семантичної деривації є **метафоризація**, яка найчастіше ґрунтована на функціональній подібності: *pirating* – *піратство, грабування* → *переманювання кадрів*, *bridge* – *міст* → *горизонтальний зв'язок між спеціалістами різних відділів одного рівня ієрархії*. Основою метафоричного перенесення є, зазвичай, функціональна подібність об'єктів номінації або схожість загальних характеристик і асоціацій, пов'язаних із референтом [8, с. 97]. Прикладами метафоризації є терміни, утворені за такими моделями: дія → той, хто її виконує:

management – управління; керівництво; завідування; менеджмент → дирекція; органи управління; адміністрація (компанії); подібність функції: *relief* – грошова допомога нужденним → звільнення від уплати → знижка з податку (особливо боржникам або особам з фінансовими проблемами); *teller* – оповідач → *teller* – касир, операціоніст у банку; *bear* – ведмідь → *bear* – спекулянт, який грає на пониження курсу; процес → його результат: *collection* – збір податків → надходження податкових платежів; результат → процес: *split* – тріщина → *split* – дроблення акцій; факт / подія → документ: *assessment* – оцінка (прибутку, нерухомості) з метою оподаткування → документ, що фіксує оцінку оподаткованого прибутку й суму податку до сплати; *stock* – запас → *stock* – акція.

Метонімічне перенесення в англомовній економічній терміносистемі ґрунтоване на перенесенні назви одного об'єкта чи класу об'єктів на інші на основі асоціації за суміжністю. Метонімія демонструє найбільшу продуктивність у сфері іменника, де виявлено такі типи метонімічного перенесення: місце – той, хто займає це місце: *chair* – стілець → *головуючий* (на зборах); місце → те, що там знаходиться: *pool* – басейн → *фонд іноземної валюти*; предмет – матеріал, з якого зроблено цей предмет: *plastic* – пластмаса → *кредитні і дебетові картки*; процес → предмет: *nutrition* – харчування → *наука про харчування*.

Особливим різновидом метонімії є **синеكدоха** – перенесення назви з цілого на частину й навпаки, наприклад: *brain* – розум, розумові здібності; *інтелект* → *висококваліфіковані працівники*, *hand* – рука → *(найманий) робітник, який займається фізичною працею, особливо на фермі, заводі чи фабриці*, *office* – офіс, контора → *офісні службовці, співробітники, колеги*.

В англомовній економічній терміносистемі також виявлено метонімічні лексико-семантичні варіанти слів, сформовані на основі аналогії, яка на сучасному етапі розвитку англійської мови виявляє значну активність [5, с. 181]. В останні десятиріччя минулого століття виникла

низка складних слів на позначення різних категорій працівників за аналогією до термінів *white-collar worker* та *blue-collar worker*. До них належать такі інновації, як *green-collar worker* – працівник охорони навколишнього середовища, *steel-collar worker* – робот, *frayed-collar worker* – працівник, який має низьку заробітну плату, *gold-collar worker* – фахівець, який має великий попит; працівник літнього віку.

Для метонімії характерна значно менша продуктивність в утворенні англомовних термінів економіки порівняно з метафоризацією.

У деяких термінів розвиток значень відбувається за кількома моделями, наприклад: *levy* – збір, податок (функціональне перенесення) → примусове стягнення податкового боргу (подія → документ) → арешт майна – офіційний документ податкової адміністрації; *taxation* – система оподаткування (об'єкт → дія) → оподаткування (дія / процес → результат) → кошти, зібрані через податки.

Різновидами семантичного словотвору є також звуження й розширення значення, які виявляються через дефініцію, що окреслює смислові межі терміна, або через контекст, що сприяє правильному розумінню значення слова. Розвиток семантики термінологічної лексики шляхом семантичної деривації, зазвичай, пов'язаний зі звуженням (спеціалізацією або конкретизацією) значення слова.

У досліджуваному матеріалі частіше фіксуємо **звуження** (спеціалізацію або конкретизацію) значення слова. Основним ресурсом поповнення англомовної економічної терміносистеми є загальноновживана лексика, наприклад: *skill* – уміння, майстерність → фахова кваліфікація, *planner* – людина, яка планує все наперед, педант → розробник плану (людина, котра займається плануванням як професійною діяльністю), *complement* – додаток (до чого-небудь) → штат (співробітників організації), *longevity* – довговічність → стаж роботи, вислуга років.

Поряд із термінологізацією в результаті звуження значення слова відбувається також зворотний процес – **розширення** значення термінологічних одиниць та перехід їх у загальноновживану мову, тобто детермінологізація. Цей

процес зумовлений загальною тенденцією залучення економічних процесів до сфери соціального життя суспільства, оскільки основним економічним об'єктом є людина, соціальні групи, організації, кола, об'єднання, спільноти, утворені в суспільстві для досягнення певної мети й вирішення соціальних завдань. Розширення значення (генералізація) застосовується рідше, оскільки спеціалізація, з когнітивного погляду, є менш трудомістким мисленнєвим процесом, ніж генералізація, наприклад: *interview* – *інтерв'ю* → *співбесіда*.

Отже, у процесі творення економічного терміна шляхом семантичної деривації зазвичай обирається найбільш типова ознака, яка лягає в основу нового поняття, оскільки економічний термін має переважно прозору вмотивованість і зрозумілі семантичні процеси перетворення. Семантична деривація в англомовній економічній терміносфері представлена такими механізмами: метафорою, метонімією, розширенням і звуженням значення слова. Найбільш продуктивною є метафоризація, яка найчастіше спирається на функціональну подібність. Семантична деривація термінів англомовної економічної терміносистеми відбувається за різними когнітивними моделями, серед яких найбільш продуктивними є такі: процес → його результат, функціональне перенесення, дія → той, хто її виконує, місце → той, хто займає це місце, частина → ціле, рід → вид, місце → те, що там знаходиться.

Перспективний напрямок подальших досліджень убачаємо у вивченні особливостей інших способів творення економічних термінів і встановленні концептуальних структур, що визначають специфіку словотворчих процесів в англомовній економічній субмові та інших терміносистемах.

Бібліографічні посилання

1. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики. Москва : Просвещение, 1966. 302 с.
2. Белозьоров М. В., Грицьків А. В. Використання загальноживованої лексики у фахових термінах (на прикладі англомовної фінансової термінології). *Мовні і*

- концептуальні картини світу* : зб. наук. праць. Київ : Логос, 1998. С. 51–57.
3. Дуда О. І. Процеси термінологізації в сучасній англійській мові (на матеріалі літератури з кредитно-банківської справи) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2001. 20 с.
  4. Дудок Р. Проблеми значення та смислу терміна в гуманітарних науках : монографія. Львів : Видав. центр. ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 358 с.
  5. Зацний Ю. А. Мова і суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2001. 243 с.
  6. Кришталь С. М. Структурно-семантичний аналіз метафоричних термінів підмови фінансів в англійській і українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2003. 21 с.
  7. Кронгауз М. А. Семантика. Москва : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. 399 с.
  8. Сухачова Н. С. Семантична деривація в англомовній терміносистемі менеджменту. *Лінгвістика* : зб. наук. праць. Луганськ : Луганський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2015. Вип. 32. С. 95–102.